

cc MR

165

HET „MABASAN”

OF DE

BEOEFENING VAN HET
OUD-JAVAANSCH OP
BALI.

DOOR

I. WAJAN BHADRA.



5
Ts. oct.
1741
U.B.U.

N. V. G. KOLFF & CO. — SOERABAIA.



1169
Febr. 1741

HET „MABASAN”

OF DE

BEOEFENING VAN HET
OUD-JAVAANSCH OP
BALI.

DOOR

I. WAJAN BHADRA.


Bylage
Mededeeling afl. v

KIRTYA
Lieftrinck - Van der Tuuk.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT



1408 8979

N. V. G. KOLFF & CO. - SOERABAJA.
BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

HET "MABASAN"

OF THE

BEOPENDING VAN HET
OUD-JAVANECH OP
BALI

DOOR

J. W. J. VAN DER BEEK



KUNST-
MUSEUM - Amsterdam

AMSTERDAM
1881
No. 100
D. 100

HET "MABASAN" OF DE BEOEFENING VAN HET OUD-JAVAANSCH OP BALI.

door

I. WAJAN BHADRA.

Een niet gering deel der Balische bevolking is de Oud-Javaansche ¹⁾ letterkunde tot op den huidigen dag trouw gebleven.

Ongestoord en met onverflauwd ijver beoefenen de beide generaties de oude letterkunde, en wel de klassieke Oud-Javaansche heldendichten (de *kakawin's*) in de eerste plaats en in de tweede plaats de prozawerken.

Er bestaan — over het geheele eiland verspreid — vereenigingen ²⁾, de *sĕkaha-babasan*, die zich schier geheel en al aan de oude letterkunde wijden; de leden wagen gissingen omtrent

¹⁾. De vraag ligt voor de hand: „waarom niet de Oud-Balische litteratuur?” Van een vroeger eventueel bestaan hebbende Oud-Balische letterkunde zijn ons geen directe (geschreven) documenten overgeleverd. Uit oudere volksverhalen blijkt echter voldoende, dat het nog niet gejavaaniseerde Bali een eigen (ongeschreven) litteratuur kende (zie de volksverhalen, zooals er ook thans verschillende in de Kirtya-Bibliotheek zijn opgenomen). Wat wij wel weten, is dat er een „Oud”-Balisch bestond, waarin ook de vorsten hun edicten schreven. Over dit Oudbalisch schreef Dr. Goris in *Djawa XVI* (1936), p. 88 sqq. en ook in de *Epigraphia Balica*, uitgegeven door Dr. P. V. van Stein Callenfels vindt men sub I, II, VII, VIII, XVIII enkele specimina hiervan. Sinds Udayana (einde 10e eeuw), die met een Javaansche Koningsdochter getrouwd was, begint reeds de verandering in de taal der oorkonden nl. de vervanging van het Oud-Balisch door het Oud-Javaansch. Sinds $\pm$ 1350 en vooral na den val van Madjapahit werd de (Oud-) Javaansche activiteit in Gelgel en andere kratons, later in Kloengkoeng, sterk verlevendigd. Het Hoog-Balisch van thans bevat vele oudere Javaansche woorden. Het merkwaardige is echter, dat thans de litterair eenigszins ontwikkelde Baliërs dit „Oudjavaansch” of „Kawi” wel — ondanks leemten — nog steeds begrijpen.

²⁾. Het aantal der niet vereenigde beoefenaars is echter heel wat grooter. In een vereeniging is de beoefening meer intensief; men kan er vrijelijk debat voeren en de commentaren zijn hier minder wild dan in geïmproviseerde bijeenkomsten.

moeilijke strofen, zij lezen (of beter zingen) de teksten voor, vertalen en geven commentaar. Deze wijze van beoefening noemt men **mabasan**³⁾. Laat ons hier echter direct aan toevoegen, dat er geen sprake is van beoefening in den besten zin van het woord, wijl de huidige Baliërs aan deze van Java geërfde letterkunde niets meer hebben toegevoegd, dat van waarde kan worden genoemd.

Er zijn ons tot op heden geen belangrijke, door Baliërs in het Oud-Javaansch geschreven werken⁴⁾ bekend, die waardige tegenhangers van de **kakawin**'s genoemd zouden kunnen worden. Wij kunnen veilig aannemen, dat de huidige Baliërs op het gebied van het Oud-Javaansch nog slechts verbruikers zijn. Alleen in de Nieuwere Balische letterkunde kunnen wij producenten aanwijzen.

Echter zullen wij thans over deze producten, waaronder een zeer schoon gedicht, het „Dampati Lalangon” (de bekoorlijke omzwervingen van een echtpaar) zwijgen. Eveneens moeten wij de werken van moderne schrijvers, die wel wat al te dun gezaaid zijn, laten rusten. Wel kunnen wij even mededeelen, dat deze moderne schrijvers den ouden vorm, d.w.z. den dichtvorm, den rug hebben toegekeerd. Van de hand van deze producenten zijn verschenen „historische” — en contemporaine romans (men zie verder Dr. Goris' bibliographie in deze aflevering).

In de volgende bladzijden zal getracht worden iets over de beoefening van het Oud-Javaansch door de hedendaagsche Baliërs

³⁾. **Mabasan** (Laag-Balisch), **mabaosan** (Hoog-Balisch), een aan het Javaansch ontleend krama-verschijnsel. **Mabasan** beteekent letterlijk „het beoefenen van de taal”, (**ma-basa-an**). Inpl. van **mabasan** zegt men vaak **makakawin**, hetgeen dus het „beoefenen van de **kakawin**'s” beteekent.

⁴⁾. In de *Kirtya* zijn **kakawin**'s aanwezig, die zeer waarschijnlijk op Bali (of in West-Lombok) zijn geschreven. Het zijn o.a. *Si Wrtā*, *Sumantri*, *Wirātawijaya* (een poëtische bewerking van het *Wirātaparwa*) en *Parik(e) sit*: deze werken hebben dit ééne gemeen, dat zij veel gemakkelijker dan de klassieke **kakawin**'s zijn te volgen. De eerste regelen der verschillende strofen verraden soms al te duidelijk hun herkomst. Voor zoover wij kunnen beoordeelen, schitteren deze **kakawin**'s nu niet bepaald door een groot aantal origineele en schoone passages.

Een **kakawin**- (op Bali in het algemeen even weinig bekend als de vier hier bovengenoemden-) nl. het *Abhimanyuwīwāha*, dat evenals het *Wirātawijaya* een poëtische bewerking van het *Wirātaparwa* is, kunnen wij een gunstige uitzondering noemen.

te vertellen en ook, voorzoover noodig, over de wijze, waarop de oudere generatie deze taal (die der Oud-Javaansche dichters) bestudeerde.

De Oud-Javaansche litteratuur, zooals wij haar nu op Bali kennen, omvat (gelijk bekend) twee gebieden, n.l. dat van de schoone letteren en dat van de technische litteratuur. De meeste beoefenaars wagen zich slechts op het domein der schoone letteren, terwijl de technische litteratuur⁵⁾ voor vakgeleerden gespecialiseerd blijft. Tot de groep dezer vakkundigen behooren zoowel leden van den adel als oudere mannen uit het volk, en het strekt hun tot eer, dat zij schier zonder uitzondering meteen goede kenners van de heldendichten zijn.

Wie zijn nu de beoefenaars van de kakawin's, of wie zijn leden van bovengenoemde babasan- of reciteer-vereenigingen? Men zou verwachten, dat slechts de gegoeden tot de beoefenaars behooren; ondanks den regel, dat litteraire beoefening ten nauwste samenhangt met gunstige economische gesteldheid van de bevolking, doet het weldadig aan te mogen constateeren, dat er onder de Balische beoefenaars velen zijn, die eer tot de „kleine luyden" gerekend moeten worden dan tot de welgestelden. Zoo ziet men op een leesavond, dalang's (wajangspelers), landbouwers, smeden, kooplui, mandoers in een kring zitten rondom een hooge houten schaal, de doelang, waarop de lontar ligt. Eén man leest de text-zingend-voor, terwijl een ander het voorgelezene vertaalt en, waar noodig, van commentaar voorziet.

Een gezelschap te Singaradja telt onder haar leden: smeden, een klerk, een metselaar, een gewezen politieagent, landbouwers, een paar lieden, die eeuwig werkloos zijn en een jongeman, een gewezen chauffeur, die tot een der intelligente leden behoort, doch die tevens met een groote hoeveelheid sophisme is behept. Men ziet, het zijn „vogels van zeer diverse vederpronk".

⁵⁾. Het zijn: rechtsboeken (agama), recepten-boeken, (usada), astrologische werken (wariga), handleiding voor offer-deskundigen (plutuk), en andere technische werken (kânda's); verder voor priester de kalpacastra, enz. De schriften, die den naam tutur dragen, rangschikken wij evenals de mantra en de weda ook onder de technische litteratuur, echter slechts in den zin van: „door een speciale groep van personen bestudeerd".

Als de „lagere regionen” ⁶⁾ een zoo groote belangstelling in de letterkunde toonen, zullen de hoogere kringen en rijken (deze laatsten immers beschikken over veel meer vrijen tijd) zeker niet achterblijven.

De beoefenaars in de hooge en hoogere kringen (en meestal tot de oudere generatie behoorend) zijn n.l. de Regenten, vele leden van den adel; onder de Brahmanen: zoo **padanda's** als **oelaka's** ⁷⁾; vele districtshoofden (**poenggawa's**) **sedahan's-agoeng**, leden van den Raad van Kerta, enz.

De „modernen” (wij bedoelen hiermede de Hollandsch-sprekenden: onderwijzers, kantoorpersoneel, enz.) laten zich ook niet onbetuigd, hetgeen wel een verblijdend feit is.

Het spreekt vanzelf, dat lang niet alle jongeren tot de beoefenaars (evenmin als alle leden van de oudere generatie dit zijn) gerekend moeten worden. Er zijn er, bij wie alles — wat oud is — afgedaan heeft en die zich niet wenschen in te laten met dergelijke „tijdroovende leespartijen”. Velen onder deze jongeren, gevangen als zij zijn in een rationalistische wereldbeschouwing, vinden den inhoud van de lontars, zoo „saai, en in strijd met de rede”; van deze zijde dus een volledige ontkenning van den invloed (hetzij ten goede, hetzij ten kwade) van de lontargeschriften op het karakter van den lezer. De uitersten willen zelfs deze, huns inziens, remmen van den „voortgang” liever vandaag dan morgen opstapelen en dan den God van het Vuur het overige van het werk laten.

Keeren wij nu echter terug tot de modernen, die een gedeelte van hun vrijen tijd aan de beoefening van de **kakawin's** offeren. Onder de jonge beoefenaars zien wij kantoormenschen, zooals klerken en schrijvers; **kantja's** (griffiers van de inheemsche rechtbanken), enz. Hun kennis, uitgebreid en verdiept door ver-

⁶⁾. Vermakelijk is het, als men achter de gevangenismuren-tusschen het melancholieke gezang der Sasaks- ook kakawinstrofen hoort opdreunen. Jaren geleden had een preventief-gevangene een goed gebruik gemaakt van zijn overvloed van tijd door n.l. onder leiding van een boei-oppasser en met een medegevangene het *Rāmāyana* en *Bhāratayuddha* te bestudeeren. Weder in het maatschappelijk leven teruggekeerd, mocht hij als „vergevorderde” in reciteer-gezelschappen aanzitten.

⁷⁾. **Oelaka** (**walaka**, Sanskrit: **balaka** = jong) beteekent een Brahmaan, die nog niet tot priester gewijd is.

handelingen en vertalingen voorzoover voor hen toegankelijk en gerugsteund door de bestaande Oud-Javaansche woordenboeken, stellen zij gaarne in dienst van hun medebeoefenaars. Onder de Schoolopzieners, onderwijzers van desa- en vervolgscholen zijn de letterlievenden ook niet schaarsch.

Onder deze jongeren zijn er ook, die zich heel serieus in de studie van het Oud-Javaansch verdiepen, zonder nochtans de hoop te hebben later op dit gebied vruchtbaar te kunnen zijn. Maar onder het koren ontbreekt ook hier het kaf niet. Het zijn de ijdeluiten, die zich hoogelijk interressant vinden, als zij maar mee mochten zitten en voorlezen. Men hoort reeds aan hun gebrekkig lezen, met name aan het foutieve scheiden der woorden (zie noot 8), dat de zin der texten hun ten eenemale duister is.

Ook het zwakke geslacht wenscht mee te smaken van het literair genot, hun door het lezen der Oud-Javaansche heldendichten geboden. De actieve deelneemsters, d.w.z. zij, die lezen en vertalen, behooren in dit geval wel tot gezinnen, onbekend met de zorgen voor het „dagelijksche bordje rijst” en in Zuid-Bali zijn het veelal adellijke dames; in Noord-Bali moet men ze onder de niet-moderne dochteren van gezeten burgers zoeken.

Over sommige van de Brahmaansche dames hebben haar leermeesteressen zich niet te schamen. Een Brahmaansche uit Kloengkoeng (van wie een reciteerclub in Bangli⁹⁾ lessen in de vertaalkunst kreeg en die gouvernante was van de jonge dames in de poeri van den Regent, heeft het *Râmâyana* zóó vaak gelezen, dat zij zonder het geschrift voor zich te hebben foutieve scheiding der woorden en leesfouten onmiddellijk kan verbeteren. Een dergelijk geheugen schijnen vele, vooral oudere, beoefenaars ook te bezitten. Een gong-wedstrijd (in Noord-Bali nog altijd heel druk bezocht) is de juiste plaats om met mannen kennis te maken, die tientallen strofen kunnen voordragen zonder storende fouten, veroorzaakt door een plotseling optredend geheugen-defect. Of de scheiding der woorden altijd juist is, is een andere kwestie.

⁸⁾. Men weet, dat de woorden niet afzonderlijk maar aan elkaar zijn geschreven, je reinste struikelblokken voor beginnelingen en pseudovorlezers.

⁹⁾. Leden waren: een Lid Kerta (inheemsche rechter) een kantja (inheemsch griffier) houtsnijwerkers, een koopman, onderwijzers en Hollandschsprekenden.

Sedert een jaar ziet en hoort men op de groote gongwedstrijden meisjes van 12 tot 17 jaar strofen uit de *kakawin's* en *kidoengs* reciteeren. Wij maken ons echter sterk, dat deze meisjes van hun voordracht geen jota verstaan. Toch zijn er uitzonderingen. In de desa Moendoek, waarvan de gong¹⁰⁾ nu ijverig aan het oefenen is, kan men een desaschoolleerling hooren vertalen. Deze schooljongen van omstreeks 11 jaar moet in den komenden wedstrijd als een *djoeroe basa* (vertaler van de kawi-texten) optreden. Wat men te hooren kreeg, was niet slecht.

Een van drie talentvolle, veelbelovende knapen¹¹⁾ uit de desa Padangboelia (district Soekasada, Noord-Bali) heeft kort geleden in de Poeri van den Regent van Boeieleng gelegenheid gehad zijn vertaalkunst ten beste te geven. Het ging zoo goed, dat het aanwezige publiek hem vele complimenten maakte. Zeven jaar geleden, op den Koninginnedag van 1929 debuteerde in een gongwedstrijd tot groote verwondering van het publiek een dertienjarige jongen.

Ook deze sloeg, zijn leeftijd in aanmerking genomen, een behoorlijk figuur. De goede kenners van de *kakawin's* weten echter, dat men de vertalingen, welke men in gong-wedstrijden te hooren krijgt, niet al te nauw moet nemen. Inderdaad is het gehalte van de vertaalkunst bij die gelegenheden van dien aard, dat men ernstige beoefenaars hoort mompelen: „Nu ja, het gaat vlot, maar het kan wel nauwkeuriger”. Inderdaad, het is klatergoud. Voor vele gong-gezelschappen gaat het niet zoozeer om de goede vertaling dan wel om de vlotheid ervan. „Vóór alles, hakkel niet!” is het devies. Toch mogen wij niet generaliseeren. De gong van Bandjar (dezelfde bekende desa van de 1868-expeditie) was in de periode 1910 tot 1915 in Noord-Bali evenzeer beroemd om de goede muziek als om de goede vertaalkunst.

De schittering van dat gong-gezelschap was gelijk die van een meteor, krachtig maar niet langdurig. Ook op 't gebied van de beoefening van het Oud-Javaansch zijn vele naburige desa's

¹⁰⁾. Een groot gong-orkest wordt door de Baliërs kortweg *gong* genoemd.

¹¹⁾. Met de wel wat gezochte namen I Tjatoer (= Vier), I Loka (= Wereld) en I Pala (= Hoeder), blijkbaar om te doen uitkomen, dat zij bij elkaar hooren en samenwerken; Tjatoer Lokapala (Caturlokapāla) beteekent de Vier Wereldhoeders.

haar over het hoofd gegroeid. Ging men vroeger niet dan met aarzeling naar een leesavond in die desa, even angstig als de man „die in het hol van den tijger moet treden”, nu acht men klauwen en hoektanden van dien Bandjartijger niet meer zoo gevaarlijk als voorheen. In de gouden periode bewerkte bedoeld gong-gezelschap zijn tegenstander het liefst met passages uit het Nitisâra en in hun zelfverzekering hield de kakawin-groep (van hetzelfde gezelschap) maar niet op met te hameren op den plicht van den held in den strijd, die verkiezen moet het sneven op boven de vlucht uit het slagveld ¹²⁾).

Op het gebied van de wirama's, d.i. de zangmethode volgens de Hindoedichtmaat, kan de desa Bandjar zich nog geducht weren. Van een val om nooit op te staan is hier dus geen sprake.

De leesoefeningen worden meestal 's avonds gehouden en wanneer het overgrootste deel der leden uit onderwijzers of kantoor-menschen bestaat, blijven zij gemeenlijk niet later dan 11 uur bij elkaar. In poeri's, waarin de armoede een onbekende grootheid is, hoort men ook overdag kakawintexten zingen en vertalen.

Bestaat een club echter louter uit particulieren, kooplui en houtsnijwerkers b.v., voor wie het er niet op aankomt, of zij een uur later of vroeger opstaan, dan wordt de lontar heel vaak pas om 2 of 3 uur na middernacht opgeborgen.

Nieuwelingen, die „onder de bekoring van Godin Saraswatî ¹³⁾ geraakt zijn” (in den volksmond: *kasrêwatinan* d.w.z. dol op de (Godin der) Letteren beginnen te worden) en fanatici van de oude garde, kunnen, beurtelings voorlezend, vertalend en commentaar leverend, vaak tot het kriecken van den dag rondom de lontar zitten. Het is merkwaardig, dat deze menschen avond aan avond (dit vooral in hun leertijd) hetzelfde gedicht kunnen lezen en — voor de zooveelste maal — herlezen zonder voortdurend te hunkeren naar het slaan van de klok.

Dat een vurigheid in de gelederen der vergevorderde jongeren ook wel eens tot hoogmoed kan oplaaien, moge het volgende bewijzen.

¹²⁾. Zie Nitisâra, text en vertaling, onlangs door Dr. Poerbatjaraka uitgegeven: p. 42. Zij zinspeelden op het feit, dat de tegenstanders voortdurend hun instrumenten verlieten, als het Bandjar-gezelschap aan de beurt was.

¹³⁾. Saraswatî = Godin der letteren. Eens om de 210 dagen viert heel Bali haar *odalan* (geboortefeest). Op dien dag mag men lezen noch schrijven.

Een half jaar geleden werd te Boeboenan (Noord-Bali) een **babasan-avond** georganiseerd. Opzettelijk werden op dien avond zoowel de oude als de jonge generatie uitgenoodigd, niet om zich met elkaar in de vertaalkunst te meten, maar wel om zooals het heette, van mekaar te kunnen leeren!

Aan den eenen kant dus vele vertegenwoordigers van de oude generatie, die vastgeroest zijn in hun „zoo hebben onze ouderen het altijd vertaald” en aan den anderen kant de jongere beoefenaars, waaronder vele radicalen, die de ouderen van wege hun „totale onbekendheid” met de grammatica (ondertusschen zijn zij evenmin „keien” hierin) inferieur aan zich achten en liefst alles, wat naar oude vertaalkunst zweemt, wegmaaien willen ¹⁴⁾.

Het resultaat was mager, wat het aantal gelezen lontarbladen betrof; maar, naar men ons verzekerd heeft, was het debat buitengewoon heftig. Het was, zooals men verwachten kan, geen taalkundig debat, maar er een van geheel anderen aard. Het ging n.l. over een passage, die meer dan één opvatting zou toelaten, zoodat iedere partij voet bij stuk hield.

Een der vergevorderde jongeren schreef den gastheer een paar maanden na den bewusten avond een brief, waarvan de inhoud eigenlijk hier op neer kwam, dat slechts hij (de schrijver) iets van den verborgen zin (**batin**) van bedoelde passage vermocht te vatten en dat de anderen „er geen laars” van snapten. Op dezen brief, in zoo hoogmoedigen toon gesteld, antwoordde de andere partij met een (wij zouden haast zeggen, minachtend) stilzwijgen. Hoe het ook zij, dit moge dan een voorbeeld zijn, dat het fanatisme er nog in zit. Het moge minder bevorderlijk wezen voor den vrede der beoefenaars onderling, de beoefening vindt er wel baat bij. Men studeert harder om niet al te ver achter te blijven.

In tegenstelling tot deze soms ongebreidelde debatlust is de hoffelijkheid van vele ouderen. Men moet zich zoo af en toe wel ergeren. Op de zonderlingste vertalingen en commentaren ja en amen. Al te grif geeft men (in de kring dier ouderen) toe: „Maar natuurlijk kunt U het ook zoo vertalen” (*sapoenika dados talër!*).

¹⁴⁾. Onder de ouderen zijn er ook, die hoogen ouderdom gelijkstellen met gedegen kennis. Zoo moet iemand van de oude garde hebben uitgeroepen: „Hoe kan die jongeman mij evenaren, zijn moeder heb ik als meisje gekend”.

Natuurlijk kan men een versregel op verschillende wijzen uitleggen, dit is geen zeldzaamheid; maar dat men aan een simpelen regel soms een cosmogonische of mystieke beteekenis toekent en de andere aanwezigen zulke commentatoren niet weerspreken, is door het dolle heen.

Ook geeft men — maar dan kwansuis — veel toe, wanneer men met bepaalde lezers niet in debat wil treden, omdat deze bekend staan als koppige en moeilijk te overtuigen mannen. Spitsvondigheid, soms een schild, waarachter beoefenaars met minder diepe kennis hun dekking zoeken, is meer dan eens een oorzaak van het uiteenspatten van een bijeenkomst.

Behalve op gewone en georganiseerde avonden (zie boven), ontmoeten de beoefenaars elkaar — hetzij als leden van hun vereeniging, hetzij als wijkgenoot ook op „waakavonden” vóór een begrafenisdag.

Zooals bekend, begraven de Baliërs hun dooden heel zelden direct, tenzij iemand op een „gunstigen” dag gestorven is. Gewoonlijk heeft een begrafenis een, twee (niet zelden) tot 3 of 4 dagen na den sterfdag plaats.

In een speciaal gebouw ligt het lijk en de wijkgenooten en ook goede kennissen van andere wijken komen in het sterfhuis waken en bij deze gelegenheid kan men meestal 3 groepen onderscheiden: zij, die den tijd dooden met dobbelspel, anderen, die dit doen met praten over de meest uiteenlopende onderwerpen (waarbij heel vaak hartelijk om een goede mop wordt gelachen); een derde groep vormen dan de lontar-liefhebbers (hoewel op zulke avonden een opvallende minderheid) rondom een lontar geschaard.

Men kent ook het „matja-parwa” (d.i. het lezen van prozawerken *), hetgeen plaats heeft op den twaalfden dag na een lijkverbranding. Dit — godsdienstig verplichte — lezen zou de hemelvaart der gelouterde zielen kunnen versnellen. In die prozawerken moeten beschrijvingen van den hemel (swarga) voorkomen. Van de Oud-Javaansche proza-vertaling van het groote heldendicht Mahābhārata neemt men dan het laatste boek n.l. het Swargarohana-parwa; in plaats hiervan wordt wel eens het geschrift Bhīmaswarga gelezen. Ook neemt men het Âdipar-

*) Volgens Bal. uitleg komt dit matja van patja.

wa ¹⁵⁾, het eerste boek van het Mahâbhârata, wanneer de beide genoemde werken niet bij de hand zijn.

Wordt de kennis van de Oud-Javaansche texten ook toegepast? Zeer veel zelfs! Bij vele gelegenheden: bij feesten, zoo huiselijke als tempelfeesten: ook bij de lijkbezorging worden, zoo veel mogelijk, toepasselijke strofen gezongen. Een gebed in een tempel wordt zeer vaak begeleid met citaten uit een *kakawin*, waarmee de biddende de reinheid en oprechtheid van zijn devotie poogt uit te drukken naast de gewone *sěmbah* met de handen (waarvan de palmen en vingers op elkaar en op het voorhoofd gebracht worden). De veelgezongen strofe is dan het „Ong *sěmbah*” (Ong *sěmbahé*, zooals de Baliërs zeggen) n.l. de hulde van Arjuna aan Çiwa (zie Dr. Poerbatjaraka's *Arjunawiwâha* p. 27 en Dr. Berg's *De Çiwa-Hymne van de Arjunawiwâha*, in *Bijdragen*, deel 90, 2e en 3e afl. (1933). Uit hetzelfde werk wordt ook vooral door vrouwen veel gezongen „*tustinira tan tulus*” (een verbastering van *stutinira tan tulus*); lang niet alle gezongen strofen zijn echter toepasselijk op de handeling.

Bij de lijkbezorging hoort men doorgaans strofen zingen, waarin een gestorven of in levensgevaar verkeerend echtgenoot(e) of geliefde wordt beweend, of waarin vermeld wordt het sterven van den een of anderen held; zoo b.v. het „*hah, mangke pwa parana sang prabhu lěwěs larangku ri kita enz.*” uit het *Smaradahana* (Vertaling van Dr. Poerbatjaraka p. 89: Ach, zijt gij hierheen gegaan, o Koning; hoe groot is mijn smart over U”).

Niet minder aandoenlijk klinkt de weeklacht van de Koningsdochter Yajnowati, als zij den zwaargewonden, bewusteloozen *Sāmba*, *Krsna's* zoon, met (van droefheid) heesche stem beweent. (*Bhomakāwya. Ri pasambasambatira sang narawaraduhitā, enz. ...*) Beide genoemde strofen kunnen, mits met gevoel en een aangenaam stemgeluid gezongen, de familieleden van den overledene nog meer tranen kosten.

¹⁵⁾. Een der meest gelezen prozawerken. Het begin van dit *parwa* wordt zeer moeilijk gevonden. De meeste gegeven vertalingen raken kant noch wal. Toch is de wil er; maar ondanks herhaalde stormlopen houden de *çloka's* stand. De ijverige beoefenaars kunnen ook niet weten, of die *çloka's* überhaupt te vertalen zijn, want geen is er, die zich ook maar halfsanskritist mag noemen.

Uit het Bhāratayuddha wordt bij de lijkwassching vaak de strofe met de vermelding van den dood van Arjuna's zoon, Abhimanyu (Ri pati sang Abhimanyu), gezongen; de doode wordt dus bij den in den strijd gevallen held en de droefheid der familieleden bij die der Pāṇḍawa vergeleken. Heel bekend en vaak toegepast is ook „Atha sēdēng”, de beschrijving van de smart van den Koning van Wirāta van wien drie zonen gesneuveld zijn.

Als de doode gewasschen en met wijwater besprenkeld is, wordt hem (haar) door de jongere nabestaanden de laatste eer bewezen (drie keeren met het hoofd de voeten van de(n) overledene aanraken en drie maal de sēmbah maken). De eerste regel van een strofe uit het kakawin Sutasoma is a.h.w. een korte beschrijving van deze handeling („Sēmbah ningwang ring jōng narendra”) en wordt hierbij dan ook vaak gezongen.

Het opdreunen van kakawin- en kidungstrofen bij religieuze optochten naar zee of naar een heilige badplaats is ook gewoonte; ook de begrafenissen werden vroeger (nu echter minder vaak) met „klassiek gezang” begeleid. Tegenwoordig hoort men in bepaalde wijken van Singaradja tusschen de kakawinstrofen door veel fragmenten uit de kidung's voordragen, vooral vele uit het Malat-verhaal. De meestgeliefde strofe is wel die van het ten strijde tijgen van den Koning van Lasēm en diens ontmoeting met de „uit het Noord-Oosten aangevlogen kraai”, die bloed spuwt, een bijzonder ongunstig voorteeken, n.l. van een wissen dood in den slag.

Bij het tandenvijlen en het, religieus voorgeschreven, afknippen van 5 lokken, te beginnen op de (groote) fontanel (ngētēp djambot of ook magoenting) hoort men ook een toepasselijke strofe uit hetzelfde gedicht zingen, de strofen n.l., waarin „Pandji malat rasmin” (Pañji amalat raçmi), dezelfde behandeling ondergaat.

Bij zeer bijzondere tempelfeesten wordt het z.g. Midēr gita¹⁶⁾ georganiseerd; het is een feestmaaltijd, waarbij degenen, die „aan tafel” zitten bediend worden door mannen, die in een bijzonder

¹⁶⁾. Midēr (ma-idēr) gita; idēr = rondom iets gaan; gita = lied. Het woord idēr hoort men tegenwoordig heel weinig; nog slechts bekend in het genoemde midēr gita en idēr kiwa of idēr tēngēn. In plaats van idēr gebruikt het huidig Balisch den jongeren vorm: idēh. Idēh-idēh beteekent: „veel buitenshuis zijn” (letterlijk: rondzwerven).

feestcostuum gestoken, al zingend (kakawin- of kidungstrofen) de etenden inheemsche dranken aanbieden. Zij, die eten, moeten echter vrij veel strofen in het hoofd hebben, daar zij òf moeten laten blijken de aangeboden zangen te kunnen voortzetten, òf een toepasselijk antwoord moeten kunnen geven.

Dat zijn dus toepassingen der texten in gewijde sfeer. Een profaan „gebruik” van de kakawin's maakt men bij de gong-wedstrijden. Zulke wedstrijden vooral tusschen 2 „vijandige”¹⁷⁾ gong-gezelschappen (**gong mamoesoeh**, zooals zij genoemd worden) trekken heel veel toeschouwers.

Fragmenten van de muziekuitvoering met de hierbij passende danscomposities (sinds een paar jaren geeft men ook gewone dansen) worden afgewisseld met het opzeggen van vele texten, welke onmiddellijk vertaald worden. De keuze der texten wordt des te driester, naarmate de boosheid of verbittering toegenomen is. Dan worden fragmenten van kakawin's gekozen, waarin 2 vijanden of tegenstanders elkaar grof aanspreken. De vertaler kan dan zijn hart aan een scheldpartij ophalen. Hij voelt zich juridisch volkomen gedekt (het zijn toch immers maar citaten), weet, dat een gedeelte van het publiek die „mannelijke taal” toejuicht en weet van geen ophouden. De andere partij echter laat zich dergelijke dingen niet altijd aanleunen en betaalt soms direct met klinkende munt terug.

Zoo worden misbruikt: het twistgesprek van den Koning Çalya met den Brahmaan Açwatthâma, als deze den eerste beschuldigt van partijdigheid niet alleen, maar ook van verraad (Bhâratayudha) en het tweegesprek van Çiwa en Arjuna (in het Arjunawiwâha), als de prins Arjuna den als jager vermomden God Çiwa tot een gevecht uitdaagt.

Ook het verwijt van Sugriwa's broeder, den Apenkoning Bali¹⁸⁾ aan den held Rama, als hij (de koning Bali), door Rama's pijl doodelijk gewond ligt, werd weleens uitgebuit en in extra-ruwe bewoordingen vertaald, waarbij de nauwkeurigheid echter wel

¹⁷⁾. Een gong-wedstrijd heet **gong mapadoe** d.w.z. vechtende gong-gezelschappen. De leden van twee vijandige gezelschappen keuren elkaar niet eens een blik waardig.

¹⁸⁾. In Bali onder de jeugd en de niet-kenners van de lontars ook bekend als **Subali**.

vaak moest inboeten. Het twistgesprek van den gezant Çatrun-tapa met sang Gada aan het hof van Koning Krsna (Bhomakâwya) leent zich ook bij uitstek voor een scheldpartij in een gong-wedstrijd.

Gelukkig wordt men tegenwoordig minder vaak op derdegelijke uitingen van verbittering onthaald, zoodat het luisteren naar muziek en kakawin op een gong-wedstrijd (voor vredelievenden) een onverdeeld genoegen is.

De *kidung*'s, dat zijn jongere gedichten in inheemsche maten, waarvan de stof zelden Voor-Indisch is, zijn, voorzoover wij kunnen constateeren, minder geliefd dan de *kakawin*'s en op bovengenoemde wedstrijden hoort men dan ook heel zelden *kidung*strofen reciteeren¹⁹⁾. „De Lawe” (*Lawene*, zooals men de *kidung* *Rangga Lawe* kortweg noemt) wordt nog waardig gekeurd om het eventueel tekort aan *kakawin*strofen eenigszins te vergoeden. Goede gezelschappen echter gaan er niet licht toe over; de *kakawin*-ploeg zorgt meestal voor een vrij wel onuitputtelijken voorraad.

Voor sommige rollen in de danskunst echter is de kennis en van *kakawin* en van *kidung* onmisbaar.

De verschillende soorten van het tooneel hebben eigen gebieden; zoo voeren de *wajang wong*-gezelschappen fragmenten uit het *Râmâyana* op, de *prawa*²⁰⁾ vereenigingen stukken uit het proza-*Mahâbhârata*, terwijl bij *topeng*-opvoeringen historische stof wordt gegeven.

Dit zijn b.v. fragmenten uit *kidung*'s, als de *Rangga Lawe*, *Harsawijaya*, e.a. of wel uit *babad*'s (de opgevoerde stukken dragen dan een Balisch nationaal karakter²¹⁾), zooals b.v. een *Djelantik*-expeditie naar het eiland Noesa Penida, dat onder de terreur van den gebochelden koning Dewa Boengkoet stond, die in ridderlijkheid zijn tegenstanders evenaarde — of wel *Pañji Çakti*'s *Blambangan*-expeditie, welke aanvankelijk minder fortuinlijk afliep.

¹⁹⁾. *Kidung* geldt in een gong-wedstrijd als tweede-rangsch.

²⁰⁾. Ook in het *wajang*spel kent men de onderscheiding:

ngarameana (de *e* in *rameana* dus door contractie van *Rama* en *y ana*)
= een voorstelling geven uit het *Râmâyana*.

mĕrawa (van *p(ě)rawa*, verbasterd van *parwa*).

²¹⁾. Ook oorlogen tusschen de oude rijken: *Pajangan* en *Den Boekit* (*Boeleng*).

In al deze tooneelvormen en ook in het *ardja*-spel (monopolie op *Pañji*-romans) treden twee onmisbare figuren op, n.l. volgelingen *tututan*'s ²²⁾.

Dit zijn de personen (hun tooneelnamen zijn verschillend al naar de soort van het tooneel, waarin zij spelen ²³⁾) die den Koning of den held van het stuk begeleiden; trouwe volgelingen, die zich soms vele vrijheden ten opzichte van hun Heer veroorlooven en die onder meer tot taak hebben het stuk aan het publiek te verklaren en de gesprekken der andere spelers ²⁴⁾ in gewoon Balisch te vertalen voor het niet-geletterde deel van de toeschouwers. De inhoud van het stuk wordt door hen in dialoog-vorm medegedeeld, dus nooit rechtstreeks aan het publiek.

Dat deel van hun taak vereischt geen bijzondere kwaliteiten; het bezit hiervan is echter wel noodzakelijk voor het ander deel hunner opdracht. Is voor den man, die de *Kartala*-rol ²⁵⁾ vervult, een groote hoeveelheid geestigheid onmisbaar naast een talent voor komiek, hij, die de rol van diens ouderen broeder moet spelen, dient een kenner van de *lontars* te zijn en veel bij verschillende scènes kunnen citeeren. Citaten dan, die toepasselijk zijn. Voor den *Kartala* is het wel gewenscht, dat hij geen volslagen leek zij; is hij dit echter wel, dan kunnen slechts geestigheid en clownerieën het gemis van zijn kennis compenseeren. Het staat hem n.l. volkomen vrij zich van de hem te slikken gegeven moeilijke passages met een paskwil af te maken, mits hij de toeschouwers maar doet donderen en schateren om door hem geschapen komische situaties of geestige gezegden.

Toch kan onvoldoende kennis van de *lontars* den „*Kartala*” duur te staan komen. In Zuid-Bali bestaat o.a. ook de gewoonte

²²⁾. *Tūt* = volgen. *Tututan*: de persoon, die iemand volgt of vergezelt. Het equivalent van *tututan* is in het wajangspel, de *panasar*. *Panasar* van *dasar* = onderlaag, bodem. Hier in de beteekenis van: den eersten onderdaan, die het woord des Konings ontvangt. Het woord *panasar* wordt ook wel inplaats van *tututan*, dus in het tooneel, gebruikt.

²³⁾. In het *ardja*-spel heeten zij *Punta* en de jongere broeder *Kartala* of *Wijil*. In het *gambuh*-spel vindt men een menigte van namen van volgelingen: *Punta*, *Jërudeh* (zie Tuuk II p. 505 s.v. *dyah*). Een naam van een volgeling in het *gambuh*-spel is b.v. ook *Turas*.

²⁴⁾. In de tooneelgenres *Tantri* en *Gambuh* lijkt de taal op die van het geschrift *Nawaruci*.

²⁵⁾. Zie noot 23.

een tooneelvoorstelling te geven, gespeeld door de besten uit verschillende gezelschappen. De uitverkorenen weten meestal niet, welk stuk opgevoerd zal worden — soms zelfs niet, in welke soort tooneel zij moeten optreden — en evenmin welke rollen zij te vervullen krijgen. Dit alles wordt hun een paar uren voor de opening van de voorstellingen medegedeeld. Overmatig veel tijd om zich in te studeeren hebben zij dus niet.

Het spreekt vanzelf, dat slechts de heel bekende figuren uitgenoodigd worden om mede te spelen en dat alleen zij, die zich „onoverwinnelijk” achten, de uitnoodiging zullen aannemen. Het vooruitzicht om met een vreemde als partner te zullen optreden is voor middelmatige spelers volstrekt niet aantrekkelijk. Het wordt immers een (stille) wedstrijd in geestigheid en gevatheid (zij geven elkaar ook raadsels op om op te lossen) en men wordt bij deze gelegenheid op het gebied van de litteratuur danig aan den tand gevoeld. De kans, dat men bij een toetoetanrol als partner een wildvreemde, die een reusachtige belezenheid tentoonspreiden kan, krijgt, is gansch niet gering.

De stille strijd bestaat daarin, dat de een den ander op onbekend terrein tracht te lokken. De handige ontwijkt de hem toegebrachte stooten, totdat hij op een bekend terrein terecht komt, waar hij eindelijk zijn man kan staan en zich dan schrap zet.

Een tweegevecht met citaten als wapens is hier vaak het gevolg van. De man, die de Kartala-rol vervult, kan eventueel in het nauw gebracht, zich met een grap redden, maar in zijn hart voelt hij wel degelijk zijn nederlaag. Lontar-kenners onder de toeschouwers, die den strijd kunnen volgen, laten dan weleens heel duidelijk een hoongelach hooren.

Voor tooneelspelers is de kennis van het Oud-Javaansch dus lang geen overbodige weelde.

Voor den (goeden) *dalang* — onder de vooraanstaande tooneelspelers in Zuid-Bali zijn vele wajangspelers — is de kennis van de oude litteratuur noodzakelijk; de voertaal onder de hoofdfiguren (Goden, helden, reuzen) is het Oud-Javaansche proza der *parwa's*, hiernaast wordt natuurlijk uit de aard der zaak gedurende de heele voorstelling ook veel geciteerd uit de *kakawin*-redacties.

Elk gesprek wordt door de *Panasar's* (zie noot No. 22) in laag Balisch vertaald.

De oudere **dalang's** spreken vrij vloeiend het Oud-Javaansch, gezwegen nog van de formules, die bij elke voorstelling behooren te worden opgezegd en welke formules zij ook kunnen droomen.

Hebben wij hierboven medegedeeld, bij welke gelegenheden, zoo gewijd als profaan, het Oud-Javaansch „toegepast” wordt, nu zouden wij de namen der veelbestudeerde lontars willen opnoemen.

Van de dichtwerken worden het drukst gelezen het *Rāmāyana* en het *Sutasoma* (een Buddhistisch gedicht), dat tegenwoordig zooveel opgang maakt, dat het 't *Bhāratayuddha* en het *Arjuna-wiwāha* (vroeger naast het *Rāmāyana*) nu de tweede en derde plaats doet innemen in de rij der veelgelezen kakawin's.

Gedurende de lijkverbrandingsdagen in Augustus 1936 te Boengkoelan (een desa in Noord-Bali) werden op speciaal verzoek van de familieleden der overledene(n) alleen uit het *Rāmāyana* en *Sutasoma* strofen geciteerd, terwijl het niet nakomen van deze afspraak stilzwijgend als een nederlaag van de kakawin-ploeg (en zoo een schande over heel het gong-gezelschap) zou worden beschouwd.

Het *Bhomakāwya* dreigt op den achtergrond te raken; ook het wajangspel voert tegenwoordig minder vaak dan vroeger *Bhoma*-fragmenten op. Op een leesavond kiest men bij voorkeur het lange gesprek van den Patih Uddhawa met Koning *Kṛṣṇa*. Ook uit het *Rāmāyana* leest men vaak het advies van den wijzen *Wibhīṣana* aan *Rāwana*.

Andere kakawin's zooals *Smaradahana*, *Lubdhaka*, *Ghatotkacāraya*, *Hariwangṣa*, *Harīṣraya*, *Nīṭisāra* worden door de huidige beoefenaars nog slechts zelden gelezen. Bovendien vindt men het *Smaradahana* (omdat het weinig wordt gelezen?) evenals het *Arjunawiwāha* vrij moeilijk, een aanleiding te meer zouden wij zeggen om het avond aan avond te bestudeeren, maar dit doen zij niet. Vrouwe mode is ook hier de baas.

Weinig bekend is de *Nāgarakṛtāgama*; wellicht omdat het „niet zoo klassiek” is?

Van de prozawerken wordt het *Ādiparwa* veel gelezen. Dan volgt het *Bhīmaswarga*, waarin op den twaalfden dag na de lijkverbranding, zooals wij boven reeds medegedeeld hebben, „gelezen” moet worden. Op den avond, volgende op dien dag (of ook wel reeds op een der avonden van het verbrandingsfeest),

hoort een fragment van dit geschrift door den wajangspeler te worden opgevoerd.

Er bestaat een rechtsboek, het *Sârasamuccaya-agama*, doch dit wordt minder vaak gelezen. Daarentegen is de *tutur Sârasamuccaya* heel bekend. Het geschrift *Nawaruci* wordt slechts door oudere personen gelezen, wien het om den mystieken inhoud te doen is.

Van de *kidungs* zijn heel populair: *Malat*, *Rangga Lawe* en *Tantri* (*Aiçwaryaphala*), het gaat hier vooral om den zedekundigen inhoud. Onder de beoefenaars vindt men ook verwoede *babad*- en *pamañcangah* lezers, die veelal te ompas met hun kennis schermen.

Over het algemeen is de kennis van het Oud-Javaansch bij de oude garde niet zonder gebreken, doch zóó slecht ~~zo~~ als ze weleens wordt voorgesteld, is ze toch weer niet. Voor den uitgebreiden woordenschat der ouderen moeten wij bepaald eerbied hebben.

Helaas kan men zelfs met den meest uitgebreiden woordenschat zonder grammaticale kennis niet erg veel uitrichten tegen een gedicht of prozawerk. Toch moeten de leden van de oude en oudere generatie een soort van grammaticaal instinct bezitten, een grammaticaal *aanvoelen*, dus zonder te kunnen beredeneeren of overtuigen. Zonder dit aanvoelen, alleen gewapend met hun lexicon, b.v. *Ekalawya* waren immers alle aanvallen op welk *kakawin*- of *parwa*-bolwerk ook, vruchteloos geweest.

Vóór het grammaticaal- of taalgevoel van de beoefenaars pleit o.a. de — weliswaar niet altijd aannemelijke — vertaling van de *kakawin*'s, ondanks de soms uitzonderlijk slechte spelling van sommige dezer geschriften en het veelvuldig verkeerde lezen van samengestelde woorden ²⁶⁾.

De slordige spelling is vooraf den heeren taaldoctores die ook het Oud-Javaansch in hun studie betrekken, zeer goed bekend.

In de zeer moeilijke gedeelten zweven de ouderen over de „meest puntige taalkundige angels” heen zonder zelfs te vermoeden, dat deze dingen bestaan — maar weten toch zóó te vertalen,

²⁶⁾. Heel vaak hoort men *wipra* *di* en *uraga* *di* (achter de *a* een rust, als waren het telkens twee woorden nl. *wipra* en *di* of *uraga* en *di*). Een Balisch glossarium op het *Râmâyana* heeft ook *hana nung* (inpl. van *hanânung* of *hana anung*) opgenomen. Onbekendheid met of verwaarloozing van het „*njoetra swara*” (*swarasandhi*) dus.

dat de draad van het verhaal niet verloren gaat. Velen maken zich al te vaak schuldig aan — wat wij zouden kunnen noemen — eene synthetische vertaling, d.w.z. dat zij van den korten inhoud van het verhaal uitgaan; zodoende moeten zij dan wel geweldadigheden bedrijven met zinnen en woorden, om het verhaal geen onrecht aan te doen.

Zoo heeft men monsterachtigheden als de „synthetische” vertaling van het woord **Triwikramapitâ** (2e strofe Râmâyana met: „drie vrouwen en vier zonen”, maar sinds wanneer **wikramapitâ** de beteekenis van „vrouwen (en vier) zonen” heeft, hebben zij wijselijk er niet bij gezegd.

Sommige der vertalers zijn te goeder trouw en willen aan **wikrama** de beteekenis „vrouw” geven via het woord **krama** als synoniem van het woord **koerĕn**, dat zoowel „trouwen” als „coire” (**makurĕnan**) beteekent.

In het algemeen worden de **pasawangan**, d.i. beeldspraken of vergelijkingen, moeilijk gevonden, zoodat de interliniaire vertalingen in zulke gedeelten het minst nauwkeurig zullen zijn. Soms ondervindt men moeilijkheden bij de bepaling van een zin, n.l. of men met een directe rede te doen heeft, dan wel met een verhalend gedeelte, dat „Kawiswara” genoemd wordt. Is dit een zelfgefabriceerd woord, dat „de stem of het woord des dichters” beteekent, of een verbastering van **kawicwara** — waaraan men in dat geval dus een andere beteekenis dan „dichtervorst” toekent? Bij het vertalen van erotische gedeelten is men kwasi-onverschillig en uit het snelle verloop der vertaling zou men willen opmaken, dat alle taal-moeilijkheden reeds opgelost waren. Dit is echter geenszins het geval. Er schuilt nog veel duisters en in text en in vertaling. Beschrijvingen van het strijdgewoel vindt men het minst moeilijk.

Critiek op text en spelling hoort men pas in den laatsten tijd en wel in gezelschappen. Dat de ouderen hieraan nooit deden, is begrijpelijk. Hun eerbied voor het geschreven woord is schier grenzeloos. Bewonderenswaardig veel eerbied toonen zij ook voor den inhoud van de **tutur's**; op hen maakt het besluit van ieder hoofdstuk „alzo luidt de heilige schrift” nog een onverwoestbaren indruk en slechts bij modernen begint het gezag dezer uitspraak te tanen.

Het verwijt van de ouderen aan de jongere beoefenaars- n.l. de hedendaagsche vertaling (*basa tjara djaniné*) geeft te veel synoniemen, zoodat de vertaling even moeilijk te begrijpen is als de text- houdt geen steek, wijl zij zich zelf ook aan een dergelijke wijze van vertalen bezondigen. Men behoeft slechts de *kakawin's-marti*, dat zijn de van vertaling voorziene *kakawin's* er op na te slaan, om te bewijzen, dat dit verwijt misplaatst is. De vertalingen zijn soms zóó duister, dat men eer den text zou kunnen begrijpen dan de „vertaling”.

Toch mogen wij hen er niet te hard over vallen, want met welk recht kunnen wij van hen eischen, verstoken als zij waren en zijn van betere (wetenschappelijke) hulpmiddelen, dat zij het Oud-Javaansch zouden kunnen beoefenen op een wijze, die onze moderne kritiek niet zoude uitlokken?

De moderne beoefenaars, vooral zij, die zich vereenigd hebben, zijn begonnen met een systematische werkwijze onder leiding van Hollandsch-sprekenden. In Noord-Bali bestaat een reciteer-vereeniging onder leiding van een Schoolopziener, die het op een grammaticaal-juister vertalen aanstuurt en het aantal der slordige voorlezers tracht te beperken tot de „ongeneeslijke” leden van de oude garde. Dit streven kunnen wij slechts toejuichen en wanneer de ouderen zich ook eens lieten overtuigen, zou reeds veel gewonnen zijn. Heel veel nieuws zal ook deze vereeniging niet opleveren, zoolang er onder de jongeren de grammaticawonderen ontbreken.

Waar is het den Baliërs om te doen? Gaat het alleen om litterair genot, dat zij nog zoo naarstiglijk die geschriften— die „al lang uit den tijd behooren te zijn” — bestudeeren? Hierop kunnen wij gerust ontkennend antwoorden. Het is hun vooral om de *tutur* (de gewone dagelijksche beteekenis hiervan is *zedeles*) te doen.

De *kakawin's* worden n.l. als een der voornaamste bronnen beschouwd, waaruit leering kan worden geput. Vandaar dan ook de verhoogde belangstelling in het geschrift *Sutasoma*, vandaar dat beschrijvingen van veldslagen zeer vaak worden overgeslagen, terwijl de *panangkilan*, n.l. de audiëntie aan vorname rijksgrooten verleend, bij welke gelegenheid dezen hun vorst van advies dienen, zeer geliefd zijn. In dit advies dan spreekt de dichter indirect

tot de lezers (aldus de opvatting der Baliërs); naast opsomming van de plichten des vorsten vindt men daar dan uitweiding over de politiek, door den Koning te volgen en ook zedelessen (Zie o.a. de audiëntie *Krsna-Uddhawa* in het *Bhomakâwya*, de audiëntie *Râwana-Wibhîsana* en het „woudgesprek” *Râma* — *Bharata* in het *Râmâyana*).

Kenner zijn van de lontars is identiek met rijk zijn aan zedelessen; en men neemt aan, dat zoo'n kenner zich naar de wijze raadgevingen en zedelessen zal richten. Men kijkt op den ongeletterde (djëlma tan pasastra of tan patoetoer = iemand verstoken van zedelessen) eenigszins neer; en begaat deze laatste een onwelvoeglijkheid of een misdaad, dan zegt men: „Wel, ik heb niets anders verwacht”.

De geletterden of kenners van lontars vergeten echter, dat er ook personen zijn in hun gelederen, die dingen doen of gedaan hebben, welke niet door den beugel kunnen en nu roept de ongeletterde man op zijn beurt uit: „Wat? En die man kent zooveel lontars. Al die zedelessen zijn dus voor niets geweest!”

Het geloof in de geschriften is vooral onder de ouderen overdreven en zij schrijven aan de zedelessen, in de lontars vervat, te veel „vervormingskracht” toe met bijna algeheele wegcijfering van aanleg en voorbeschikking.

Is de invloed van de lontars op het zedelijk leven van de beoefenaars al niet grooter of kleiner dan die van serieuze boeken, de veelvuldige vertaal oefeningen hebben en heel gunstigen invloed op het oratorisch talent van den lontar-kenner.

Leden van oude babasan-vereenigingen vooral hanteeren de Balische taal met bijzonder groot gemak en met een buitengewone soepelheid en het is een lust hen te hooren spreken. Behalve in heel het eiland Bali, waar de beoefening in de verschillende nĕgara's (onderafdeelingen) met meerdere of mindere intensiteit geschiedt, worden in West-Lombok (met name in de kota Tjakra-nĕgara en omgeving, waar het Balische element domineert) de *kakawin's* en ook de onder den naam *weda* bekende geschriften heel druk bestudeerd. Het aantal Brahmanen is er — procentgewijs genomen — vrij groot en het wemelt ginds van padanda's en padanda's-istri (priesters en priesteressen), die voor drukke beoefening van de geschriften borg staan.







